

Nicolaas Matsier e.a. (red.) *Het literair klimaat 1986-1992*. De Bezige Bij

Literaire geschiedschrijving is, als alle geschiedschrijving, een kwestie van kiezen, oordelen, ordenen en waar mogelijk verklaren. Hoe dichterbij het verleden, des te moeilijker wordt het. En des te aanvechtbaarder. Over een verleden dat iedereen kent, zal ook iedereen een eigen, eigenzinnige mening hebben. De geschiedschrijver kan proberen met al die meningen rekening te houden; in dat geval levert hij een overzicht van wat 'men' van de literatuur van een bepaalde periode heeft gevonden. Maar hij zou ook kunnen proberen even eigenwijs te zijn als de anderen en dwars door de bestaande opinies heen te gaan.

Dat laatste hebben Yves van Kempen en Anthony Mertens gedaan in hun overzicht van het Nederlandse proza van de laatste vijf jaar in *Het literair klimaat 1986-1992*. Geen wonder dus dat zij al van diverse zijden de wind van voren hebben gekregen. Wie vijf jaar literatuur in vijftig bladzijden onderbrengt, steekt onvermijdelijk zijn nek uit, en zodra dat gebeurt, worden elders de messen geslepen. Het is de functie van zulke overzichten het debat uit te lokken. Ze doen een eerste voorstel het literaire landschap in kaart te brengen; aan anderen de taak daar hun kaarten tegenover te stellen.

Een bundel als *Het literair klimaat 1986-1992* past in een mooie traditie, die teruggaat tot 1967 toen het eerste deel van *Literair lustrum* verscheen, samengesteld door de vroegere redactie van *Merlyn*. Inmiddels zijn we drie bundels verder, is de titel veranderd en zijn de samenstellers (Nicolaas Matsier, Cyrille Offermans, Willem van Toorn en Jacq Vogelaar) afkomstig uit de redactie van Raster.

Onveranderd is alleen de opzet van de bundel. In afwijking van het vorige *Literair klimaat* (1986) is men teruggekeerd naar de oude tweedeling tussen 'panorama' en 'profielen'. Aan de ene kant zeven overzichtstukken (over het proza, de poëzie, het essay, de toneelschrijfkunst, de jeugdliteratuur, de kritiek en de tijdschriften); aan de andere kant een vijftiental 'profielen' van afzonderlijke dichters en schrijvers.

Onder deze 'profielen' zitten er veel die de moeite waard zijn: Offermans over Kousbroek, Vogelaar over Fens, Jongstra over Brakman, Vervaeck over Jeroen Brouwers, Peeters over Van der Heijden, Matsier over Charlotte Mutsaers. Het gaat om persoonlijk getinte essays, met een grote informatieve waarde, die zoveel mogelijk recht proberen te doen aan de gekozen auteur, al wordt het kritische commentaar (in de letterlijke betekenis van het woord) gelukkig niet altijd geschuwd.

Ook deze 'profielen' lenen zich tot tegenspraak, bijvoorbeeld inzake de keuze: waarom deze wel en die niet? Maar doordat uitsluitend auteurs van naam en faam zijn gekozen, zou dat al gauw een roepen om meer, niet om minder of anders worden. Geen erg prikkelende controverse dus, tenzij men in de stukken zelf op grove ongerechtigheden zou stuiten. De schrijvers van de 'profielen' hebben niet zozeer hun nek uitgestoken, als wel hun - beperkte - taak vervuld en eigenlijk in alle gevallen: naar behoren, met diverse uitschieters naar boven.

Geldt dat ook voor de 'panoramische' bijdragen? Hier liggen in het literaire landschap ongetwijfeld de meeste voetangels en klemmen verborgen. Iedereen lijkt zich daar ook van bewust te zijn geweest, met als gevolg dat sommigen wel erg

drastisch hebben geprobeerd ze te vermijden. Van Kempen en Mertens zijn daar zelfs zo goed in geslaagd, dat het resultaat nauwelijks nog een overzicht mag heten. Geholpen door Italo Calvino dansen zij elegant door het landschap, gedreven door de 'lichtheid' waarop hun aandacht zich richt, maar het landschap zelf wordt in die exercitie grotendeels aan het oog onttrokken.

Dat is natuurlijk niet wat je van een 'panoramisch' overzicht verwacht. Zo'n overzicht is dan ook volgens Van Kempen en Mertens een 'illusie'. Na een aantal rubriceringen te hebben beproefd, zijn zij tot de conclusie gekomen 'dat geen enkel boek zich in welk schema dan ook laat vangen'. Ik geloof het graag, maar het is nu juist de heroïsche taak van de literaire geschiedschrijver zich daardoor niet te laten ontmoedigen en toch een poging te wagen, waarin - als het goed is - zowel het algemene als het bijzondere aan bod komt. Wie zich blind staart op de uniciteit van alles, leeft voor hij er erg in heeft in een totaal versnipperde wereld waarin hij geen voet meer kan verzetten. Vandaar waarschijnlijk de dans. Maar achter de sierlijke pirouettes gaat helaas wel een capitulatie schuil.

Een serieus debat over het proza van de afgelopen vijf jaar wordt zo ontweken. Te debatteren valt er alleen over de gekozen manoeuvre. Uitgaande van enkele details in romans van Van der Heijden, Marja Brouwers, Bernlef en Kellendonk, komen zij - langs inductieve weg - terecht bij wat Calvino een 'transcendentale literatuur' heeft genoemd. Een verschuiving binnen het realisme van de negentiende en twintigste eeuw, waarbij de kennis van de wereld van 'uitgangspunt' tot 'doel' is geworden. Een doel dat nooit volledig wordt bereikt. En dat verklaart de opvallende belangstelling voor 'overgangsmomenten' en 'tussenruimten'. Daar, tussen de zintuiglijke en de abstracte kennis van de wereld, schuift zich, zoals Van Kempen en Mertens schrijven, een 'esthetische werkelijkheid' die herinnert aan 'een ongeschreven verhaal dat de eeuwen heeft getrotseerd'.

In hun stuk verkennen zij deze 'overgangsmomenten' en 'tussenruimten' in tal van recente Nederlandse romans. Zonder daar conclusies aan te verbinden voor het hele boek, wijzen zij op passages van roes, doodsangst, ontwaken, herinnering, beneveling, waarin de 'gecompliceerde verhouding tussen de wereld van de ervaring, de fantasie en het woord' het meest duidelijk tot uiting komt. Uit hun stuk kan men opmaken dat er in de recente Nederlandse literatuur veel van zulke passages voorkomen. Maar heeft de moderne literatuur niet altijd belangstelling getoond voor dit soort schemerzones van het bewustzijn, en niet alleen in de poëzie?

In het verleden werden de verwondering en de lichtheid die daar regeren vaak teniet gedaan door de zekerheden van religie, wetenschap, metafysica of literair realisme. Dat is nu niet meer zo, althans niet altijd; de literaire verbeelding durft het ook moeiteloos zonder zekerheden te stellen. Maar de vraag waar het op aan komt en die niet bevredigend wordt beantwoord, is of deze verschuiving typerend genoemd mag worden voor het Nederlandse proza van de afgelopen vijf jaar.

Van Kempen en Mertens brengen zonder meer over de moderne literatuur iets belangwekkends aan het licht, net zoals Mertens dat al op eigen houtje had gedaan in zijn proefschrift *Sluiproutes & dwaalwegen*. Als overzicht van het Nederlandse proza tussen 1986-1992 voldoet hun stuk echter niet. Daarvoor zijn hun bevindingen

paradoxaal genoeg, ondanks de nadruk op details en louter passages, veel te algemeen. Een verklaring waarom de gesignaleerde 'overgangsmomenten' en 'tussenruimten' juist nu zo'n belangrijke rol spelen, hebben zij dan ook wijselijk achterwege gelaten. Waarschijnlijk zou men over andere periodes, als er maar genoeg wordt weggelaten, een stuk van gelijke strekking kunnen schrijven.

Met uitzondering van Peter Nijssens bijdrage over de kritiek (waarin de critici wat al te gemakzuchtig op één grote hoop worden gegooid; precies het tegenovergestelde dus van wat Van Kempen en Mertens hebben gedaan - voor Nijssen is blijkbaar geen enkele criticus uniek) zijn de overige 'panoramische' stukken aanzienlijk minder onbevredigend. Zij laten zien wat Van Kempen en Mertens zich hebben willen besparen. Dat wekt in elk geval enig begrip voor hun stuk, want dat het gemakkelijk zou zijn de gigantische boekenbrij om te toveren tot een herkenbaar patroon, kan ik uit eigen ervaring ontkennen. Toch hadden de lezers, voor wie dit *Literair klimaat* blijkens het voorwoord in de eerste plaats bestemd is, vast liever iets anders onder ogen gekregen.

(*de Volkskrant*, 21-5-1993)